

V DELAVNICO SEM SVOJO ZRL

*Tone Pavček***TEMNE IN SVETLE ZARJE**

Pisati o sebi je zmeraj malo nespodobno početje, pa četudi je vse naše pisanje pravzaprav eno samo pripovedovanje o sebi. Morda prav zato: izpoved v stihu stiša osebno in celo tisto nižje – zasebno na neko drugo, primernejšo jakost. Nespodobni jaz ne sili toliko v prvo vrsto in ne kriči kakor jutranji petelin svoje dnevne resnice. V stihih, v pesmi je izpoved kakor v nekakšni primernejši dvojini, v novi resničnosti osebnega, ki se preoblikovano v pesmi zavihti čez hišni prag doma svojega avtorja in stopi v javnost. In tudi tedaj lahko vsakemu bralcu govori drugače, ne tako enoznačno in suho določno, kot je vsako prozaično razlaganje pesmi. Točneje: prepričan sem, da so razlage kot vsiljevanje svojega sporočila komurkoli odveč; končno so zgolj ena izmed vseh možnosti za sprejemanje in dojemanje pesmi, ki pa je nastala kdove pod kakšnimi silnicami duha in čustev v nekem posvečenem ali vsaj izbranem trenutku in ji dostikrat sam ne veš ne pravega izvora ne vzroka.

In tudi: sprašujem se, ali bo to, kar bom zdaj, danes pisal o svojem preteklem druženju s pesmijo, resnično za vsa leta nazaj ali je to le resnica tega trenutka, zdajšnjega premisleka? Nemara je bilo drugače tedaj, ko so se posamezne pesmi ali zbirke oglašale, v nastajanju, kot je današnje presojanje zapisovanja od nekdanj do danes. Poleg same nelagodnosti brskati po intimnem, kar kajpak je najpoprej vsaka pesem, je tu torej še sama nezanesljivost današnjega pogleda nazaj, velika možnost grde približnosti in zgolj približne resničnosti. Res: v »delavnici« so morda še spomini na čas, ko so nastajale posamezne pesmi, morda tudi še sledi na neizpisane nežive pesmi in vsa nedorečenost, ki ostaja kot očitek in poraz po že objavljenih pesmih. Res: celo večnost sem se prijazno varal, da je še vse pred menoj, da so najboljše pesmi še nenapisane, potem pa se nenadoma ozreš po »delavnici«, spregledaš in vidiš, da se delavni dan končuje in da je iz vsega ratalo bore malo. Potem se zaveš, da je to kakor v naravi naravno: pomladni čas navesi na veje hrušk in

češenj in oljk razkošje cvetov, narava razsipa s preradodarno roko, da bi na koncu ohranila neznaten del kot plod in sad. In naše je, da smo ji za tisto, kar je ostalo, hvaležni. Sam zato s hvaležnostjo sprejemam razsutje cvetov in kot pravi dar najpoprej življenje z besedo, pa najsi se je izgubila med ničbesedami ali kdaj morda res približala pravi besedi. In bolj o tem svojem življenju z besedo želim govoriti, saj o tistem, kar je bistvo pesmi, o skrivnostnem, ne znam in ne morem reči ničesar.

Po tem pomisleku, bi rekel, je čas za začetek. Toda, kje in kdaj in kako se je pravzaprav začelo? Kje in kaj je začetek moje pesmi? Zagotovo ni in ne more biti na začetku prva objavljena pesem, slabo skovani sonet, posvečen Ivanu Cankarju, ki ga je Mladinska revija objavila pred pol stoletja. Pravi začetek je najbrž tedaj, ko se začne v telesu, v duši gnesti nekakšna zadrega, potreba po govoru, po izrazu, ko te zagata sili v nujnost nekakšne rešitve, v krik, v zvok, v pesem, morda tudi v molk, ki bo kdaj kasneje dozorel v govor. Pomnim tako živo, resnično, nič, čisto nič literarno stanje v sebi – bilo je kakor pripravljena praha za setev – dolgo pred prvo objavo in prvimi dijaškimi pesniškimi poskusi. Bilo je v letih vojne, ko sem doraščal iz dečka v mladeniča, ko je čas pisal svoja znamenja s krvjo in je bila gospodujoča beseda smrt. Čudno nasprotje torej: živa živica krvi v mladem telesu, motnost strasti, ki butajo po žilah z neumljivo in zmeraj znova osupljivo toplino, godno za ljubezen, ter ne na drugi strani, ampak tik zraven ob vsem tem kruta, mrzla, brezobzirna resničnost sovraštva. Zagon mladega telesa in vznesene duše navzgor v višave zaljubljenih in hkrati neprestano padanje mrtvih teles tu in tam, na pomladno in zimsko zemljo, v brezna in jame, iz govora v molk, iz življenja v smrt. Tako se je moje mlado življenje, vse muževno in nedolžno, nenadoma srečalo iz oči v oči s svojo prvo smrtjo.

Bilo je v kasnem novembru, zadnjem zadnje štiriletne vojne. Na zmrzni njeni njivi malo pod našo hišo je obležal vojak. Neznani vojak, ki mi je tisti dan, ko je bil še živ in že mrtev, postal znanec za vse moje čase. Še malo prej je regljala strojnica proti naši hiši, opeka na strehi je pokala od krogel, ki so jo zadevale, potem je nastopila tišina, gosta, dolga, vsesprašujoča: kaj se je zgodilo? Stopil sem iz kleti, kamor sva se z materjo zatekla pred streljanjem, šel navzdol po brežini in ga zagledal. Pod redkimi snežinkami, ki so padale z ravnodušnega neba, je vse bolj bledelo mlado lice, odprta dlan je nemočno tipala za torbico, iz katere se je vsul krompir, oči pa so, še odprte, zrle v nebo, kakor da sprašujejo, čemu ta smrt. Ko je to isto vprašanje potrkalo v meni, je priklicalo potrebo po pesmi. Bilo je lepo in hudo obenem, vpijoča groza smrti in tiha lepota mrtvega neznanca na belem polju, vse na enkrat v meni in vsega preveč. Potem so se čez tišino mrtvega in prek beline polja zapodili duhovi kakor v tisti narodni Mrtvi hitro jezdi, v meni pa je nejasno, vendar skrajda ukazujoče kdovekaj terjalo – pesem, besedo, ugovor in zagovor za to

moje prvo srečanje s smrtjo. Pisal sem nekaj, ne napisal, a tisto, kar sem napisal, sem izgubil. Pisal sem prav to in tako pesem, nemara za kazen, kasneje ne le enkrat, po istem ukazu, enako ali še bolj uročen, pisal v zagovor življenja in s tem poskušal prevajati obup in grozo v vero in upanje.

Zdaj lahko z gotovostjo rečem: na samem začetku je na zmrznjeni zemlji mrtev mladenič, pod njim dolenjska zemlja, nad njim vesoljno nebo. In prvo občutenje pesmi v meni. Takrat se nisem, kakor kasneje, spraševal, kaj lahko stori pesem, za kogarkoli drugega ali zame. Zdaj vem, da more in mora storiti to, kar zna: biti upor nemočnega zoper moč, bilčica upa, ki zeleni v človeku in ki jo pesem ohranja. A najpoprej in najbolj prvinsko: tvoja rešna beseda.

Ko sem tako obudil čas, ko se je v meni prebudil zvok, pesem, ko sem se srečal s samoto in s sabo, ko sem povedal kdaj, naj rečem še, kje je to bilo. Bilo je tam, kjer sem, po Udovičevo, dvakrat doma: na Dolenjskem, kjer so me rojenice prinesle v zdaj že podrto hišo in izprosile zame, za kilovo in bolno dete, življenje, in prav tako tam doli, v moji vasi, vasi sredi sveta, kjer me je zadela, kot sem pravkar zapisal, smrt neznanega vojaka. Od tu, iz te zemlje je v meni od rojstva gon po preživetju, ki je bil odločilen, je navezanost na kraj in podobe starosvetnosti in je zavezanost prednikom in izročilu. Često mislim, da se je od tod, iz naše revščine in želje po boljšem, iz strahu pred prepadom in iz vedoželjnosti po velikem svetu začela nizati skrivnostna glasba, iz katere so se rojevale besede in podobe; ta zemlja me spremlja in hodi za mano, podobno kakor se jaz vračam k njej, k tisti, ki je bila, k tej, ki je in včasih tudi k oni, kakršna bo.

Priznam: najbrž je staromodno, vsekakor pa čisto nemoderno, da je pesem doma v neki določeni pokrajini, geografsko prepoznavni, resnični. Meni pač ni mar tega in sem srečen, da se prepoznavam v »svoji« pokrajini. Res: v pesmih je vsaka pokrajina osvetljena z novo posebno lučjo, zadobi poteze tistega, ki hodi tam čez in poskuša peti. A vendar! Sodobna poezija raje hodi mimo vsake pokrajine, kjer bi lahko bilo doma petje taščice ali celo človek, raje sledi zvoku svetovnega ali kar kozmičnega klica, kroži po orbitah, ki se ne dotikajo zemeljskih realnih tal, in je ponosna na svojo splošno prepoznavno ali osebno nespoznavno univerzalnost. Sam rad in često poimenujem svojo pokrajino z njenim pravim imenom – Dolenjska. Izgovarjam jo z ljubeznijo in s hvaležnostjo za hojo skupaj, pa tudi zato, da je kot ljubezen prišla k meni že navsezgodaj v družbi z izgubo, z bolečino, ki se je zmeraj tešila z vračanjem, tako da je izgubljeno postalo še bolj moje in lepše. Tako ostaja zemlja stalnica v vseh svojih menjavah, ki jih uprizarja ne samo preko leta s sabo, ampak jih je zapisovala v desetletjih tudi vame.

Kako je bilo sprva, tam na začetku vse muževno, gladko, pojoče! Mladiška in mladostna širina, zagnanost, nepremišljenost in veliko pričakovanje;

zdi se, da je ta prva doba naivne razigranosti, ko gre vse v verz, ko je vsak verz samemu sebi, kaj šele avtorju, povšečen, najlepše in najmanj odgovorno početje, kar si jih je mogoče misliti, a je hkrati vendar tudi do kraja pristno, spontano, čisto, ali drugače rečeno, še nič razjedeno od skeptičnih misli, ugovorov, vedenja, od vsega tega razumarskega, nerazumno razumnega, ki izvotli prej ali slej kleno malo zrno navdiha. Takrat na začetku – bila je mladost v telesu in mladost povojne družbe, se je kljub vsemu zdelo, da so pesmi v zraku in da nam padajo same v naročje. Morda zveni to danes domala neresnično, a s tem pogledom nazaj, ki vse omili in ozaljša, je tudi tisti administrativni dogmatski enosmiselni čas predpisov, komand in revolucionarne sile v imenu nekega jutrišnjega lepšega dne, videti drugačen, manj težak, ne tako trd in ne krut. Lepša ga, kot rečeno, mila ptica mladosti, dveh mladosti: osebne in mladosti pesmi. Ta pesem je skušala ujeti v verz manj od zahtevanega, kar je bilo več od predpisanega: izražala je sebe, človekovo intimo, čustva, ljubezen in žalost, ki sta sopotnici vsake mladosti, a ki sta bili tedaj vse prej kot zaželeni v poeziji. Oseben pripis k temu splošnemu bi bil lahko takle:

Prve pesmi, ki jim še danes ne vem pravega domovanja – spreletale so se med mestom in vasjo, med umišljenimi in pravimi ljubeznimi, med žalostjo in zanosom – so nastale iz utesnjenosti mladega fanta v mestu, v družbi, v lastnem telesu. Od tod melanholična želja vrniti se domov med dolenske griče, v stari dom, med trte in trave, uiti betonu in mestni praznosti, tujstvu in se skriti sredi polja. To skrivanje je kajpak iz mojih otroških dni: stekel sem od doma, od mame, bežal mimo ljudi na njivah ali v gori in se tekel skrit ne samo, kjer me nihče ne najde. Pozabil sem, da mladenič ne more posnemati dečka, a vseeno je bila misel prijazna in čustvo opojno: nikjer ni več mestnih hiš in ulic, sama zelena planjava, velika njiva na Loparju, zasejana s pšenico, in deček, ki se tam skriva in mu je za malo, za tisti čas skrivanja, dobro. (Kasneje je to ušlo čisto naravno v otroške pesmi.)

Pojdem na ravno poljé,
na ravno poljé, kjer žito cvetè.
Naj mi pod prsti bilke šume,
naj se mi zemlja odpre.

In bom poslušal, kako drhti,
pa se bom skril med njene dlani,
da tam pri njej, na sredi poljâ,
žalost ne bo me našla.

Zdaj vem, da je bila ta želja po begu strah pred drugačnim življenjem, ne-

moč pred razpotji življenja in pred nepoznavanjem sveta. Ko pa je tako preprosto: biti otrok in se skriti! Toda ne samo to: tam doli, v rodni pokrajini, kamor sem tedaj še ves njen redno hodil ne samo gledat lepo, a tudi delat, tam sem počasi, toda vztrajno začel odkrivati koreninje, ki me je vezalo na to prst, na to grudo, na to zemljo. Dve moji dobi sta bili zaznamovani s to pokrajino, dvakrat se je vsa, odločujoča in zmeraj drugačna, naselila vame: v zgodnji mladosti in v puberteti. Tako je lahko ostala za zmeraj.

Ostala je rojstna in rodna pokrajina, v kateri so bila rojstva marsičesa v meni, tudi pesmi. Te zares niso nastajale iz hrepenenja po izgubljeni zemlji in tudi ne zaradi vračanja; prihajale so vame, ker so bile tam doli zagotovo že pred mojim rojstvom, sprejel sem jih kot dar rojenic, kot dediščino zemlje in njenih ljudi. To vem zdaj še bolj določno kot včasih; čeprav ni v moji pokrajini ne več starega doma ne starih pejsažev ne ljudi, ki so odšli gor na pokopališče na hribu, je vse to vendar prisotno, živo, kot staro znamenje, ki me zaznamuje. Znamenja so različna, vendar na isti moji poti; poleg osnovne navezanosti na kraj, kjer se svetloba lomi na milino in ostrino, poleg te rahlo žalostne melodije, ki je nekakšna stalnica, so v vsakem obdobju mojega vračanja na Dolenjsko po pesem značilne različnosti. Od otroške zamaknenosti, ki se v strahu pred hudim hoče umakniti na polje, do razumevanja hudega, ko se prst življenja čudo seli v usta in jih zasipava z molkom, do milega sobesedovanja s praznimi okni kozolca in z dobrimi sencami prednikov, tudi mojih vrstnikov, in minulih ljubezni. V tem razponu je bil tudi prostor, resda manj opazen in ne socialno opisen, za spremembe na vasi, za umiranje praznih domov in za praznost, ki dom izključuje. Pri tem vsekakor ne gre za kakšno nostalgijo za starim, mnogo bolj je prisoten strah, kam nas bo, brez korenince ali izkoreninjence, odneslo na prepihu časa in svetov. Tako sem v Zapisih o zemlji s takim strahom pred jutri pozival, da mora nekdo ostati na zemlji in kamnih, da nekdo mora predati zanamcem štafeto rodov. Danes bi to napisal drugače, manj programsko, manj določno, bolj kot šum, ki postaja zvok, ko gre jesenski veter čez zapuščeno polje, kot bridkost vinograda z mrtvimi trtami, ki nemočno vpijejo k nebu in kličejo Na pomaganje. Toda medtem je pesem o Dolenjski šla drugam, tedaj po Zapisih (1972) v himnično vznesenost Poganskih hvalnic (1976), zdaj v naseljevanje stare pokrajine z milimi obrazi mrtvih in v novo presvetljevanje večne metamorfoze semen in zemlje.

In kaj je zemlja!? Šepet trave, kaljenje semena, gruda, ki pade na krsto, naročje večnega rojstva, pribežališče, kjer naj bi bil dom, na trdno postavljen, za dobro udomljen? Vse to in še mnogo več. Sprva je kraj, kamor kličeš ljubo, ki je ni, hiša očetova, mamina mrtva roka, je dim, ki lebdi nad hišami kakor večnost, je zarja jutra in večera, je črna prepadna, ki ji ne veš imena, a greš vanjo po zakonu vsega živega. Kaj torej? Lakotnica, nenasitnica, dobro-

tnica, sopotnica, zadnja sobesednica, prispodoba iz stare in nove zaveze, v kateri stojiš in jo v potu svojega obraza koplješ, da se izkoplješ iz svojih rev v njeno rodovitnost in posvečenost.

Sprva nadomeščata Dolenjska in zemlja dom, tistega, ki sem ga zgodaj izgubil in se zaman skušal udomiti po internatih in samostanih. Dom je navadno drugim iztočnica za rod, pri meni je rod nekako izkoreninjen: iz grunta sta oče in mati prešla na sabenjskost, čast rodu je bila prizadeta in kakor da ne šteje več, povrh vsega pa smo še živeli narazen, točneje vsak zase in celo redko v mislih skupaj. Od tod nemara simbol doma, ki ga ni bilo, hiša z mizo, za katero je sedala revščina, in h kateri – že davno ni več stare mentrge – na svojem mestu – hodim, da se nasitim in da bi bil tudi jaz na svojem mestu. Tista lepa Otonova bilčica, s katero si pripet na zemljo in dom, je vzdržala. Zaradi nje sem nekje doma, na Dolenjskem.

Dolenjska:
kraj, kruh, krog
majhne domovine,
ki jo otrok obide
bos vsenaokrog.

Domovina:
vas, vasica, zaselek,
govorica človeških lic,
v kozolcih in sodih pridelek
in vračanje ptic.

Pa še:
voz, vol, vonj,
stare slike na zidu,
na trdno postavljen dom,
pokopališče na hribu.

Prostor med temi mejniki
vnaprej je določen, dan.
Vanj
se vrnemo kakor po bridko veliki
skušnji, z romanja, kakor s tujine
na svoj poslednji dan.

Pika na koncu te pesmi pa na srečo ni dokončna pika. Razprla se je, razširila, kakor bi se med travniki izgubil naš vaški potok brez imena ali kakor ponikne Temenica, reka mojih otroških spominov in sedanje prispodobe. A vmes so še mnogi, ki niso poniknili. So obrazi in dobre roke Špančkove Ane, moje mame, je vandrovski Čukov Tonček, je vihrava Jurjeva Mima, pa stroga učiteljica Pavla, je moja krstna botra, vsa v črnem in s svetlobo darežljivosti na licih, je po svetu begajoči stric Lojz in še in še. Vidim svoje gorce, kako hodijo med trtami od zidanice k zidanici, kako se pogovarjajo s trtami; vidim Lužarja, kako mu med kopjó teče pot z obraza v žlak in kako mu prav tako kar sama teče pijača po grlu. Vidim ga, kako je dvignil liter z vinom k soncu, kot bi gospod povzdignil kelih s hostijami, kako se je sonce hkrati zaiskrilo v vinu in v očeh vinogradnika in čeprav vem, da ga že dolgo ni več med živimi, je še zmeraj na poti med trtami navzgor med sinjino, v višino in za zmeraj eno s svojimi trtami in z vinom. Vsi ti obrazi so doma v tej zemlji in v meni; niso le zgodbe nekega življenja, so pripovedniki o potovanju po zemlji in o večnem krogu, v katerem smo vsi: živi in mrtvi. A do te Temenice in do te svetle temè sem prišel šele kasneje. Poprej sem himniral s Poganškimi hvalnicami, pisal ode v nekakšni svečani obrednosti travam, koreninam, krošnjam in slej ko prej zemlji in domu. Potem pa je treščilo v ta iskani in skoraj izsanjani dom in »zadet kakor ob streli se je zamajal dom«. Tu je cezura. Tu je črta. Tu je znova smrt – ločnica med prej in potlej. Določajo jo pesmi v zbirki Dediščina. (1983, 1984) O njej sem zapisal:

Usode, ki pride in ti zveže roke, ne zadržiš. Tudi jaz je nisem mogel zadržati. Na moč pa sem se trudil razvezati roke usode. In dana mi je bila milost, da sem o tem lahko pisal. Milost razvezanih rok je zbirka Dediščina, njene odhodnice, osmrtnice in žalostinke. Dediščina je meja tudi v mojem življenju. Od nje naprej štejem neke nove dneve bivanja na tem svetu, bivanja v dvoje, bivanje z mrtvimi, s smrtjo. Ta ni kruta, zastrašujoča, ubijajoča: nasprotno, v njej je velika moč in silna tolažba milosti. Takrat, ko sem v sebi premagal misel o ničevosti vsega našega početja – ob taki smrti je vse, kar počnemo, vsak vzdih in vsak stih jalov! – ko sem se zavedal pritlikave majhnosti vsega pred obličjem smrti, ko se mi je v sinovi smrti razodelo razumevanje življenja, ki ne mineva, ki ostaja in prehaja onstran in tostran dežel mrtvih in živih, takrat, ko je hudo postalo moč in sem znova našel smisel in govorico pesmi, je prišlo vame kakor nenadejana dediščina. Noro je očetu dedovati po sinu, nenaravno in krivično, če je mogoče o kakšni krivici sploh govoriti, a vendar tu, na tem ostrem robu se ene in druge stvari dotikajo: iz groba sije svetloba. S smrtjo smo na ti in biva, nekako umljiva, tolažljiva, mila, z nami. Kot gostja v našem domu.

Smrt je še zmeraj tu.

V zraku. Pod stropom. V hiši.

Vidiš jo. Tipaš. Slišiš.

Smrt je še zmeraj tu.

Kamen od nje ledení,

kamen na hišnem pragu.

Tu je. In ne odide kmalu.

Z njo smo odslej na ti.

Z nami zgrožena zre

pravkaršnje svoje dejanje.

Rano. Rez. Razdejanje.

In niča, ki bil je vse,

jo je groza kot nas.

V eno mrlič nas veže

in smrt nam prijazno seže

v rōko: Ostanem pri vas.

Angel je stopil na prag

kot senca nezamenljiva

na stražo. Smrt z nami biva

v hiši ko sarkofag.

Dediščina ni dobrotna rodovnost, ker je rodovnost pretrgana, a je kljub temu neizmerno dobrotna: kot nadaljevanje življenja za dva, za dve pesmi na eni poti iz večnosti v večnost, za živetje ljubezni – to ni nobena pesem, to je ena sama ljubezen! – ki se povelíča celo v smrti. Zato Dediščina (ali dediščina) nikakor ni črna. Ko sem jo po letih molka in zavračanja besede zaslišal v sebi, sem jo občutil najpoprej kot dar od onstran, kot resnično milost, kot svetlobo belega in vnovičnega zmagoslavja živega ... Od tod potem nekakšna neprestana molitev ne le za besedo, za milost. Za milost, ki vodi v večnost. Ali bolje: v skrivnostno in čudno pomirjujoče občutenje večnosti v malem: v sožitju živih in mrtvih, v večnem mnogoglasju tišine, nepojmvljivo čudežnega v človeku, travah in zvezdah. In potem greš in poimenuješ stvari, mimo katerih si doslej hitel, jih celo zanikal, se veseliš iznajdb, ko najdeš pravi znak za brstič trte, za lat trave, za večni nemir morja, za govorico, ki je tudi naša, se pravi za besedo kamna, zemlje in tudi zvezd. Takrat je ta beseda blizu in ne moreš več reči, da potuješ iz niča v nič. Nasprotno, verjameš, kot pravi Marko: Z vsakim sončnim zatonom, v vsaki večerni zarji lepota premaga smrt.

Do te večerne lepote je bila pri meni še dolga pot. Iz pesmi osebne stiske se je téma najprej razširila v nekako splošno, slovensko. »Ta slovenska smrt« polaganje rok nase, ta smrtni slovenski dvojini s – slovenski samomor – je že v zbirki Dediščina, potem pa še v Goličavi (1988) našla svoj bridki izraz v Slovenskih pesmih, ki so en sam krik zoper slovensko zlo, sama črna žalost do temine zadnje pesmi: Kako Slovenci lepo umiramo. Šele kasneje v zbirki Temna zarja je zažarela lepota večera, ki premaguje smrt pa tudi vso kratkost in krotkost našega bivanja na tem svetu. Kakor v nekakšno zahvalo za sprejemanje te lepote in kajpak kakor pomenek z njim so nastale Podobe dečka, podobe, ki se zarisujejo ne po resničnem mladeniču, a po resnici notranjega videnja te in podobnih smrti in iz novega srečavanja ne s temó, ampak z zarjo, pa najsi že imenujem zbirko Temna zarja. Čas zarje večera je blagi čas tihote, zbranosti, razmisleka. In še več: čas, ko iz prepadne večnosti sije do nas zastrti sij duše, ki je ni, ki je odšla čez slovenski most tja čez in nam zdaj svetiti. Zaradi tega sija nas več ne bega vsejemajoča smrt. Krogi se ožijo navznoter pod oboki sveta in duše in svetloba raste.

S to svetlobo se začne tema črne smrti redčiti, iz groba zasveti luč kakor v nenavadnem milostnem spreminjanju: molitev se spreminja v pesem, temota v luč. In stopiš vanjo, greš, zmeraj manj teman, večeru naproti in si naenkrat tudi sam večer. A to nikakor ne more biti poraz, je le kakor postanek pred vhomom k zadnjim skrivnostim, skozi slavolok k svetlobi večnosti. K svojim dragim. K njim, ki te čakajo. K njim, s katerimi se že dolgo pogovarjaš z besedo in z molkom, s svojim in z njihovo besedo.

A to je že čas, ko stopijo v ospredje upočasnitve. Zadrževanje obstoječega, svetlega in manj svetlega, vsega živega. Čas, ki je določen za postanek:

Čas, ko zorijo prerokbe.
Odpri se njihov najlepši del:
deček iz stare zgodbe
kliče na oglušelo svirel,

naj grem na grič, na gôro,
čez najvišji preval
gledat vstajenjsko zoro,
poslušat zahvalni koral.

Zveneča tišina. Mili zvoki
na struni duše. Ne več pod oboki
svetá v neizmerni črnini

vesolja čiste svetlobe pramen.
Kot eno izmed dogovorjenih znamenj
za zmenek. Za postanek v višini.

Pesem Postanek je res skoraj kot nadaljevanje cikla Podobe dečka, a tudi nov razdelek v zbirki Upočasnitve.

Upočasnitve so novo poglavje v moji poeziji. Nekakšen prehod iz zbirke Temna zarja v novo, pojemajočo čarno svetlobo večera, v čas zbranosti in hvaležnosti. In čemu vsemu je lahko človek hvaležen! Najpoprej temu kajpak, da je in da lahko reče: Rad te imam, življenje!

Tu so še mnoge lepe reči, vredne zahvale: kratke ure nove in nore radosti bivanja, použivanje minulega, občutenje toplote telesa in svetlobe duše. Upočasnitve so čas, ko romar upočasni korak, se nasloni na minulo in se zare v brezmejno svobodo odprtega prostora pred sabo. Sama brezbrežnost, sama neomejenost in neumljiva skrivnostnost. In nad vsem kakor zmeraj: čudenje in prošnja za milost pesmi.

Upočasnitve torej opevajo ne čas minevanja, odtekanja, prehajanja od tu tja, ampak čas hvaležnosti: živim, nisem sam, z menoj je vse, kar je bilo, je ljubezen, je tišina na večer pred praznikom, je nepretrgan pomenek s samim seboj, s svetom in s svetim. Zato lahko mirno sedeš na breg, gledaš zemljo, jo čutiš, kako se razprostira po vseh tvojih udih in čustvih in čutih; potem vidiš, kako vnovič tečeš kot deček skozi življenje, gledaš se, kako si sanjal o tem, česar še nisi imel, in vidiš tisto, česar nimaš več. Med »še ne« in »nič več« je pot zaznamovana s postanki (in s pesmimi) o puščavi in oazi, o otoku ljubezni, o pokrajini rojstva in o mestu življenja, o deželi večnega iskanja in večnih metamorfoz prehajanja iz nič v vse in iz vsega v nič, ki je po prehodu zadnje črte zmeraj tudi vse.

Iz hlastanja in hitenja vodi pesem v upočasnitev in v molitev. Ta prihaja ob zahajajočem soncu sama od sebe: iz zemlje, iz vode, iz zraka, iz ust človeka in rože, iz nozdrvi živali. Svetloba lije v čistem slapu na dečka, ki stoji sredi žita, kakor bi stal v zlati katedrali. Morda je to tudi zato, ker je šel nekoč deček v temo brez svetilke po bogvekaj, morda po čudežni kamen, morda po želod zla. In se zdaj vrača s sporočilom angela: najsi stvari zapuščajo svet in zapušča človek človeka, stojiš pred prihodnostjo kakor pred neskončno svobodo morja; viden je prestop v prostor neskončnosti, večnosti, velike svetlobe in milosti. Zato je zdaj vsak hip cela večnost za sprejemanje, za uživanje, za razumevanje vsega: saj in sanj, praznote in lepote, za to, da rečeš tudi hudemu: Ja! – In ga sprejmeš. Potem je to tako, kot da si skozi življenje prenesel drobcen kanček toplote, ki te zdaj greje.

Greje pa tudi glas, ki je zmeraj bolj razločen in zaupljiv. Slišal si ga nekoč v daljavi in šel za njim. Vodil te je in bil si njegov gost in njegov jetnik.

Z njim boš prišel na koncu k sebi, domov. Ta dom pa je ne več nekje na Dolenjskem, ampak na nekem drugem svetu, planetu, prevalu, pologu; tam, kjer je glas. Glas angela, ki je tvoj sobesednik:

Angel je moj sobesednik. Angel, beli
krilatec, pričevalec, milo bitje.
Pride in se vame naseli
za pomenek ali za molk; za stihozitje.

Jezik nedolžnosti in čudnih dolžin
govoriva. Jezik dotika, diha.
Kakor otroci. Ne kakor oče in sin.
Blaženi jezik navdiha.

Govorí. Poslušam. Je zvok in ga ni.
Je pesem in tožba. Dvogovor z očmi,
ki so videle večno. Potem molčiva

svoj skupni molk. V njem se preliva
bela, mirna svetloba, sestra sinjine.
Svetloba, ki traja in ne premine.

Zgodbe v Upočasnitvah so stare in večne človekove zgodbe. Zgodba telesa, ki se zapisuje v novi dvojini topline duše in v mnogih odlomkih ponavljanja gest od nekdaj. Ta je kakor ljubezen, v katero so zmeraj odprta vrata in ki kar nenadoma – tretji dan – vstane iz groba, iz pozabe, iz molka, živi in je kot mašno vino in kruh telesu in duši. To je v tistih posvečenih trenutkih, ko pesem preide v molčanje in ostaja še lepša pesem; ko se zaveš, da tisti, ki jih ljubimo, niso zmeraj daleč in nedosegljivi kakor v ranjeni mladosti; ko spoznaš, da se ljubezen z leti ne stara, ampak samo menjava izraz in obraze. A hkrati že tudi več: begotnost hotnih dni in čutnega nasilja splakuje iz ožilja večera blagi sij. Res; toda to spoznanje je milo kakor luč, ki priteka z višin v človeka, postavljenega na rob mejá, pred nič in vse.

Druga zgodba je moja ljubljena, zrasla iz dolenjske zemlje, valujoča med polji in brajdami, med griči in predniki. Zemlja v neki mladostni svežini dolenjskih akvarelov, dahnjenih v prostor, preprosto lepih, pred katerimi obstoje človek, ptica, mravlja, mah in kamen, sami v trenutku ujeti v drobci na sliki, v lepoto božjega stvarstva. In kako tudi ne! Dan je dober in darežljiv: nekdo se je pravkar, morda za pomladno godbo, dotaknil vsega in svet premaknil iz sence v luč. Tako sta tudi človek in njegova pesem v svetlobi, kakor na novo izpisan brevir, ki po njem lista roka evangelista za dušni mir. Na tak dan

se skloniš, pobereš kepo zemlje in jo odneseš kot sveto stvar na oltar večnega posvečenja.

Ta del zemeljske zgodbe, ali bolje rečeno, zgodbe zemlje, je svetel, izpisan kakor hvalnica in kot pristrčno čudenje, da je vse to, tudi ta otroški pogled, sploh mogoče. In čudenju se spet pridružuje zahvala za spoznanje, da je vse že tu, v tej domači pokrajini in da nikjer drugod ni ničesar, čemur ne bi mogel reči: moja nebesa. Da pa so bila tu vsa besedila že izpisana in si ti sam morda le novo branje starih besedil.

Zadnji razdelek zbirke Upočasnitve izpisujejo hvalnice, molitve, psalmi in malo elegične spominske romance o mladosti v ljubljanskih zavodih, v Marijanišču, pri frančiškanih, o prednikih in vzornikih, ki so stopili v moje življenje in me zaznamovali s svojo besedo in s svojim zgledom. Vidim jih, kako na starost drsajo in drsijo čez pota, ceste, vrhove gor, iz zgodbe življenja v novi univerzum, kako se oddaljujejo dalje in dalje, hiteč v nove sveto-ve, in so vendar med njim in menoj vse krajše razdalje in vse večja svetloba. Vidim romarje, pozabljenke, prednike, ki se vračajo s tujine, s pušče, od onstran v stari dom in ga polnijo z besedo ust in oči in rok, kako je hiša polna kot ladja, ki bo spet odplavala v brezčasje z mrtvimi in živimi potniki na krovu. Vidim romanje na Žalostno goro dečka, ki so ga tja gori k žalostni Mariji zaobljubili, in moža, ki zdaj hoče spet tja, da bi ga ena od obeh žalostnih mater, božja ali njegova, obe zdaj nebeški, vzela v naročje. In vidim angela, ki prihaja in se vame naseli za pomenke, za molk, za skupno dvostišje. V vsem tem videnju je vonj po neskončnem, ki se v hiši telesa in duha še ni razdišal, je želja in žeja zadržati v sebi ta spomin, to občutenje, to svetost bivanja.

In čisto na koncu vsega, zbirke in tega novega poglavja besedovanja s sabo in s svojimi, je izgubljena beseda. Tista najtišja in največja beseda, ki jo lahko izrečeš le enkrat kot zadnjo besedo. Izgubila se mi je v hlastanju in v hitenju po vsemogočem. V urah upočasnitve sem jo šel iskat, da bi jo našel, poddržal proti svetlobi, da bi bila prosojna in čista, dostojna, da pade v žlak praznega mesta, v trohej ali v jamb kot popotnica v veličastje, kot ditiramb besedoljubju.

Upam, da s tem beseda ne umolkne. Da zveni še potem. Ja, tudi potem. In da ji ne bo potreben še kakšen avtorjev komentar.